

ΑΡΘΟΥΡ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ
(Arthur Schopenhauer, 1788-1860)

Ο Άρθουρ Σοπερχάουερ βασίστηκε στον καντιανό θεωρητικό διαχωρισμό της πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον οποίο, η πραγματικότητα υπάρχει όπως την αντιλαμβανόμαστε και τη γνωρίζουμε (φαινομενική), με τις γενικές μορφές που εισάγονται από τη νόηση και τις αισθήσεις μας (χώρο, χρόνο, κατηγορίες), ενώ η ίδια από μόνη της είναι τελείως διαφορετική. Ο διαχωρισμός αυτός άφησε μία κενή θέση για τη δημιουργία και την υποστήριξη άλλων κοσμοθεωριών. Το έργο «Ο ΚΟΣΜΟΣ ΣΑΝ ΒΟΥΛΗΣΗ ΚΑΙ ΣΑΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ» (Die Welt als Wille und Vorstellung) είναι αναμφίβολα το πιο σπουδαίο, που μπορούσε να γίνει αξιοποιώντας αυτήν τη θέση και, ο Σοπερχάουερ προσέγγισε σε πολλές πανθειστικές λύσεις, αν και πάνω σε λάθος βάση. Αν και στηριγμένος στο θεωρητικό διαχωρισμό που είχε κάνει ο Καντ (μίας πραγματικότητας τελείως διαφορετικής από αυτήν που αντιλαμβανόμαστε, την οποία δεν μπορούμε να γνωρίσουμε), αυτός υποστήριξε μ' ένα μεγαλοφυή τρόπο ότι αυτό που είναι η κοινή ουσία των πραγμάτων έξω από τα φαινόμενα, το βρίσκουμε άμεσα στον εαυτό μας, διαπιστώνοντας την ταυτότητα του σώματός μας με τη λεγόμενη βούληση: «Γι' αυτό δε χάνουμε τίποτε στο να σταθούμε σ' ένα μόνον αντικείμενο, και δεν είναι ανάγκη, για ν' αποκτήσουμε την αληθινή σοφία, να μετρήσουμε όλο το σύμπαν ή, αυτό που θα ήταν πιο λογικό, να το διατρέξουμε προσωπικά».

Η μεγαλοφυής θεωρία του Καντ για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και γνωρίζουμε την πραγματικότητα βασίζεται σε μια μεγάλη παρανόηση, την οποία λίγο αργότερα πρόσεξε και κατάλαβε ο Hegel (1770-1831), ενώ την αξιοποίησε θαυμάσια και ευρηματικά ο Σοπερχάουερ (1788-1860): "Οι κατηγορίες αυτές, ενότητα, αίτιο, αποτέλεσμα κ.λπ. ανήκουν βέβαια στη νόηση. Αν από δυο γεγονότα, που αντιλαμβανόμαστε, τούτο, η αιτιώδης σχέση δεν πέφτει στην αντίληψη, αλλά συλλαμβάνεται μόνον απ τη νόηση. Απ αυτό όμως δεν έπεται πως οι κατηγορίες είναι διορισμοί μόνον δικοί μας και ότι δεν

είναι και διορισμοί των αντικειμένων. Και όμως έτσι τους θεωρεί ο Καντ (...)" (80) Επομένως το έρεισμα της φιλοσοφικής θεωρίας του Σοπεγχάουερ είναι ένα μεγάλο λάθος και αυτό θα το διαπιστώσουμε στη συνέχεια από πολλές απόψεις. Όμως να λάβουμε υπόψη, ότι από αυτή τη διχαστική άποψη και παράλειψη μπόρεσε και σχηματίστηκε η γιγάντια κοσμοθεωρία του και έτσι μπόρεσε αυτός να αναζητήσει την ουσία των πραγμάτων με ενδοσκόπηση και όχι με εξερεύνηση στα υλικά πράγματα.

Ο κόσμος σαν αντικείμενο είναι η φαινομενική πραγματικότητα η οποία δεν υπάρχει ποτέ χωρίς ένα υποκείμενο. Επομένως, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μια λέξη για να εκφραστεί μια ευρύτερη έννοια που θα συμπεριλαμβάνει την φαινομενική πραγματικότητα μαζί με το αναγκαίο συσχετικό της, που είναι το υποκείμενο. Αυτή την ευρύτερη έννοια με την οποία ο Σοπεγχάουερ δείχνει συνολικά τη μια όψη του κόσμου τη βρήκε στη λέξη "παράσταση". Με την έννοια της παράστασης εκφράζει ευρύτερα τον κόσμο όπως αυτός φανερώνεται στο χώρο, στο χρόνο και με σχέσεις αιτιότητας. Όλος ο κόσμος είναι αντικείμενο μόνο σε σχέση με ένα υποκείμενο που τον αντιλαμβάνεται και πιο γενικά από την αντίληψη (ενός συγκεκριμένου υποκειμένου και σε μια συγκεκριμένη στιγμή), ο κόσμος είναι παράσταση. Δείχνοντας τον κόσμο σαν παράσταση, στην έννοιά της συμπεριλάμβανε κάθε τι που μπορεί να γίνει από εμάς αντιληπτό και γνωστό. Ασχέτως αν εμείς εδώ και τώρα αντιλαμβανόμαστε πολύ λιγότερα. Με τον όρο "παράσταση" όλα τα πράγματα «φαίνονταν» σα να ήταν ταυτόχρονα αντιληπτά, ενώ δεν είναι. Όπως είχε εξηγήσει ο Καντ, (1724-1804) τα δυνατά πράγματα είναι πάντοτε όσα μας γίνονται αντιληπτά και γνωστά σαν φαινόμενα με τους προεμπειρικούς όρους του εαυτού μας.

Στην ευρύτερη έννοια της παράστασης εκτός από τα σχετικά πράγματα (εκτός από το αντικείμενο), ο Σοπεγχάουερ συμπεριλαμβάνει και την ύπαρξη, με την οποία εκείνα υπάρχουν σαν φαινόμενα (το υποκείμενο που τα αντιλαμβάνεται και τα εννοεί). Ο κόσμος σαν παράσταση προϋποθέτει να υπάρχουν και τα δύο μαζί - υποκείμενο και αντικείμενο/φαινόμενο. Με τον τρόπο αυτό, χωρίς ν' αποφύγει την παραπλανητική αντιπαράθεση της αντιληπτικής ύπαρ-

ξης (του υποκειμένου) με την αντιληπτή πραγματικότητα (του αντικειμένου), θεώρησε πως κανένα από τα δύο δεν είναι η αιτία του άλλου, όπως υποστήριζαν οι δύο αντίθετες κοσμοθεωρήσεις του υλισμού και του ακραίου ιδεαλισμού. Γιατί ο κόσμος είναι παράσταση και αυτή δεν είναι αποτέλεσμα μόνο του ενός από τα δύο και δε νοείται το ένα χωρίς το άλλο.

Η αντίληψη και η εμπειρική γνώση δε μας αποκαλύπτουν τίποτε για την πραγματικότητα όπως είναι αυτή μόνη της, ωστόσο υπήρχε μία ανεξάρτητη πραγματικότητα, που αποτελεί τη βάση, το φορέα, την ουσία της φαινομενικής και σχετικής. Αυτή δεν ήταν ένα σχετικό πράγμα (ένα αντικείμενο) ούτε μία εσω-διανοητική ύπαρξη (ένα υποκείμενο). Ήταν κάτι τελείως διαφορετικό και ανεξάρτητο «από τα δύο άκρα της παράστασης», κάτι το οποίο μόνο με την ενδοσκόπηση μας αποκαλύπτεται. Η ουσία των σχετικών πραγμάτων, μας διδάσκει ο Σοπεγχάουερ, δεν είναι μέσα στο χώρο και στο χρόνο, δεν είναι μία αιτία ή ένα αποτέλεσμα (μορφές με τις οποίες αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο εμείς οι άνθρωποι) και δεν μπορούμε να τη γνωρίσουμε από την εμπειρία ούτε με αφηρημένους συλλογισμούς, ούτε να την αποδείξουμε, όπως κάνει ο φυσικός για τα φαινόμενα. Αλλά το υποκείμενο, ο εαυτός μας, δεν είναι άσχετος από αυτήν την ανεξάρτητη πραγματικότητα και το σώμα μας δεν το αντιλαμβανόμαστε όπως όλα τα υπόλοιπα πράγματα, μόνο σαν μία παράσταση. Γνωρίζουμε τον εαυτό μας ταυτόχρονα μ' έναν άλλο τελείως διαφορετικό τρόπο και ά-μεσα, σαν κάτι ορμητικό, τη σημασία του οποίου εκφράζει η έννοια της βούλησης (ενώ τη συσκοτίζει η έννοια της δύναμης). Επομένως, αυτό που είναι ο κόσμος έξω από την παράσταση του υποκειμένου, η εσωτερική ουσία του, είναι αυτό το οποίο εμείς βρίσκουμε άμεσα στον εαυτό μας και το ονομάζουμε βούληση.

Η βούληση είναι η εσωτερική αρχή κάθε φαινομένου και έχει μία έννοια ευρύτερη από αυτήν που συνήθως αναγνωρίζουμε μόνο στον άνθρωπο. Αυτή, μία και η ίδια, πραγματοποιείται αναίτια, τυφλά, άσκοπα και ατελείωτα μέσα σε όλο τον αντιληπτό κόσμο, μέσα στη φυσική δύναμη και στον κρύσταλλο ως και στην ανθρώπινη συμπεριφορά σύμφωνα με τις γενικές μορφές των φαινομένων.

Η κατεύθυνση της φιλοσοφίας του Σοπεγχάουερ δεν του επέτρεψε να συ-

μπεράνει αυτό, το οποίο είναι κοινό σαν ουσία σε όλα τα πράγματα και να δει το σύνολό τους σαν άμεση αρχή ή σαν αυτοτελές σύνολο όπως ο Σπινόζα. Ωστόσο, ο Σοπεγχάουερ αναγνώρισε την ανεπάρκεια κάθε αιτιολόγησης για το είναι των πραγμάτων, αν η ουσία τους δεν είναι κοινή και αν η ύπαρξη των πραγμάτων δεν είχε κάποιο είδος ά-μεσης σχέσης με τον εαυτό της, όπως συμβαίνει πάντα με την εμβιότητα. Επειδή η πραγματικότητα από μόνη της -ανεξάρτητα από την παράστασή μας- ήταν μία αφηρημένη ύπαρξη χωρίς χρονικές, χωρικές και αιτιακές σχέσεις, συνεπώς αυτή η ουσιαστική πραγματικότητα δεν ήταν κανένα μέρος του κόσμου. Από αυτήν την παρενόηση προσέγγισε στην έννοια ενός εξωπραγματικού συνόλου ή μάλλον ενός κοινού και απλού πράγματος, που δεν μπορούσε να συνταυτιστεί με το πολυσύνθετο Σύμπαν. Η ουσία των φαινομένων έπρεπε να μην είναι κανένα από τα αντιληπτά πράγματα ούτε το σύνολό τους, ωστόσο αυτή η ουσία υπήρχε και έπρεπε να είναι αυτο-εξήγητη. Τελικά, μετά από την αφαίρεση όλων των φαινομένων του κόσμου, το μόνο που υπολειπόταν να είναι, ήταν ένα αφηρημένο γνώρισμα του εσωτερικού κόσμου μας και αυτό που συνταίριαζε καλύτερα ήταν η βούληση.

Αν καταλάβουμε τη φιλοσοφική θεωρία του Άρ. Σοπεγχάουερ, δε θα μας φανεί έτσι υπερβολική ούτε τελείως λανθασμένη η ευρύτητα, με την οποία χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο της "βούλησης". Δεν είναι τυχαίο ότι αυτός ο όρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο ευρύτερα, έξω από τον ανθρώπινο εσωτερικό κόσμο και αυτό το είχε κάνει και ο Λάιμπνιτς (1646-1716). Τα φαινόμενα δεν ήταν μία αυταπάτη και υπήρχε μία πραγματικότητα τελείως διαφορετική και ανεξάρτητη, η οποία έπρεπε να συνδέεται με αυτά με κάποιον αδιανόητο τρόπο. Αυτή η άγνωστη πραγματικότητα έπρεπε ακόμα να εξηγεί την αλλαγή των φαινομένων, χωρίς όμως η ίδια να ενεργεί όπως τα φαινόμενα. Με τον όρο «βούληση» εννοείται μία τάση, μία ροπή προς κάτι και με αυτήν τη διάθεση προτρεπόμαστε να πράττουμε και να πραγματοποιήσουμε έννοιες. Γι' αυτό μπορεί να διαπιστωθεί σα να υπάρχει βούληση παντού, όπου γίνεται μία αλλαγή και ειδικότερα μία συνθετική εξέλιξη.

Ονόμασε βούληση μία εξω-κόσμια ανόητη ύπαρξη, που εκδηλώνεται

αυθόρμητα διαμέσου της ύλης, και κάθε φαινόμενο έπρεπε να εκφράζει την ουσία της, από το απλούστερο ως τον άνθρωπο. Η ίδια η βούληση, που, εκτός των άλλων, εξωτερικευόταν με τα αναρίθμητα ανθρώπινα φαινόμενα, «συμπεριφερόταν» σαν φυτό, σύμφωνα με τις περιστάσεις και τις πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις του φαινομενικού κόσμου. Της αφαίρεσε όχι μόνο τη διάνοια που θα μπορούσε να της αναγνωρίσει, αλλά ακόμα και αυτήν που αναγνωρίζει σε πολυάριθμες εκδηλώσεις της. Αυτό, το οποίο είναι μία διάθεσή μας, μία εσωτερική κοινή δυνατότητα της πολύπλοκης διανοητικής δραστηριότητας και που ωστόσο, είναι αλήθεια, δεν μπορούμε να το δούμε με τα μάτια (η βούληση), ο Σοπεγχάουερ το απόσπασε και το απομόνωσε από την αληθινή πραγματικότητα στη θεωρία του. Μας το έδειξε σαν μία άλλη ανεξάρτητη πραγματικότητα, με κρυμμένες τις έννοιες της αιτίας, της ποιότητας, της αλλαγής, για να επιλυθεί, ανάμεσα στα άλλα, το πρόβλημα της αδιανόητης αλληλεπίδρασης του πράγματος καθαυτό με τα φαινόμενα. Πίσω από αυτόν τον πρωτότυπο τρόπο έκφρασης βρισκόταν η αλήθεια: ότι το πράγμα καθαυτό του Καντ δεν είναι τελείως διαφορετικό και άσχετο απ' όσα μας δείχνουν οι αντιλήψεις μας και ότι εμείς οι ίδιοι είμαστε ένα μέρος του.

* Από το βιβλίο "Η Θεολογία της Επιστήμης" σελίδες 309 – 313, 226, 100 – 101 με μικρές εκφραστικές διορθώσεις.

Μερικά αποσπάσματα από το κύριο έργο του Άρθουρ Σοπεργχάουερ
"Ο κόσμος σαν βούληση και σαν αναπαράσταση"

(Τα αποσπάσματα είναι από έκδοση του Αναγνωστίδη, αρ. σελ.536)

Το έργο είναι χωρισμένο σε τέσσερα μεγάλα μέρη με τους εξής τίτλους:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΥΠΑΓΟΜΕΝΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ
ΕΠΑΡΚΟΥΣ ΛΟΓΟΥ. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙ-
ΣΤΗΜΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ο ΚΟΣΜΟΣ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΟΣ ΣΑΝ ΒΟΥΛΗΣΗ. Η
ΑΝΤΙΚΕΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ. Η ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΙΔΕΑ: ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΠΟΨΗ: ΦΤΑΝΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΝΤΟ-
ΓΝΩΣΙΑ ΤΗΣ Η ΒΟΥΛΗΣΗ ΚΑΤΑΦΑΣΚΕΙ, ΥΣΤΕΡΑ ΑΡΝΕΙΤΑΙ

"Πρώτα, η φιλοσοφία μας φαίνεται ένα τέρας με πολλά κεφάλια, που το καθένα μιλάει μια διαφορετική γλώσσα". 125 §1

Οι φυσικές επιστήμες εξηγούν τα αποτελέσματα και τις σχέσεις που έχουν με τις αιτίες (μηχανική, φυσική, χημεία, φυσιολογία κλπ.), περιγράφουν τις διάφορες μορφές των φαινομένων (βοτανική, ζωολογία, γεωλογία κλπ.) και αποδεικνύουν τους νόμους που τα τακτοποιούν μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Τα μαθηματικά μας δείχνουν με ακρίβεια την ποσότητα και το μέγεθος, με τη σύγκριση των παραστάσεων. "Αλλά για την εσωτερική φύση οποιουδήποτε απ' τα φαινόμενα αυτά, μας είναι αδύνατο να διατυπώσουμε το πιο μικρό σύμπερασμα' την ονομάζουμε φυσική δύναμη, και την αποπέμπουμε έξω απ' την περιοχή των αιτιολογικών εξηγήσεων. (...) 128 §1

"Κατά συνέπεια, η αιτιολογική εξήγηση ολόκληρης της φύσης δεν θα ήταν ποτέ παρά μια καταγραφή μυστηριωδών δυνάμεων, μια ακριβής απόδειξη

των νόμων που ρυθμίζουν τα φαινόμενα μέσα στο χρόνο και το χώρο, δια μέσου των εξελίξεών τους. Αλλά η εσωτερική φύση των δυνάμεων που αποδείχτηκαν έτσι, θάπρεπε να μένει πάντοτε άγνωστη, γιατί ο νόμος στον οποίο υπακούει η επιστήμη δεν οδηγεί εκεί, και έτσι θάπρεπε να σταθεί στα φαινόμενα και στη διαδοχή τους. Θα μπορούσαμε λοιπόν να συγκρίνουμε την επιστήμη μ' ένα μαρμάρينو όγκο, όπου πολυάριθμες φλέβες διατρέχουν οι μεν πλάι στις δε, αλλά που δεν βλέπουμε την εσωτερική πορεία αυτών των φλεβών ως την αντίθετη επιφάνεια ". 128,129 §1

"Θέλουμε να μάθουμε τη σημασία αυτών των παραστάσεων. Ρωτάμε αν ο κόσμος δεν τις ξεπερνά, που στην περίπτωση θάπρεπε να παρουσιάζονται σε μας σαν ένα μάταιο όνειρο, ή σαν μια νεφελώδης μορφή, παρόμοια μ' εκείνη των φαντασμάτων. Έτσι δεν θα ήταν άξια να τραβήξει την προσοχή μας. Ή, αντίθετα, δεν είναι κάτι άλλο από παράσταση, κάτι το περισσότερο' και τότε τι είναι; Είναι προφανές ότι αυτό το κάτι πρέπει να είναι ολότελα διαφορετικό απ' την παράσταση, απ' τη φύση της, και ότι οι μορφές και οι νόμοι της παράστασης πρέπει να του είναι ολότελα ξένες. Κατά συνέπεια, δεν μπορούμε να ξεκινήσουμε απ' την παράσταση, για να φτάσουμε ως αυτό, με τον μίτο αυτών των νόμων, που δεν είναι παρά ο δεσμός του αντικειμένου, της παράστασης, δηλαδή εκδηλώσεις της αρχής του λόγου. (...)

» Στην πραγματικότητα θα ήταν αδύνατο να βρούμε την αναζητούμενη σημασία αυτού του κόσμου, που μου φαίνεται σαν παράστασή μου, ή μάλλον το πέρασμα απ' αυτόν τον κόσμο, σαν απλή παράσταση του γνωρίζοντος υποκειμένου, σ' αυτό που μπορεί να είναι έξω απ' την παράσταση, αν ο φιλόσοφος ο ίδιος δεν ήταν τίποτε περισσότερο απ' το καθαρό γνωρίζων υποκείμενο (ένα αγγελικό κεφάλι με φτερά, χωρίς σώμα). Αλλά, στην πραγματικότητα, έχει τη ρίζα του μέσα στον κόσμο: σαν άτομο, αποτελεί μέρος του' μόνο η γνώση του καθιστά δυνατή την παράσταση ολόκληρου του κόσμου' αλλά αυτή η γνώση η ίδια έχει σαν αναγκαία κατάσταση την ύπαρξη ενός σώματος, του οποίου οι αλλαγές είναι, το έχουμε δει, η αφετηρία για την ενδο-αισθητική γνώση αυτού του κόσμου. Για το καθαρό γνωρίζων υποκείμενο, το σώμα αυτό είναι μια παράσταση σαν μια οποιαδήποτε άλλη, ένα αντικείμενο σαν τ'

άλλα αντικείμενα. Οι κινήσεις του, οι πράξεις του δεν είναι τίποτε περισσότερο απέναντί του απ' τις αλλαγές των άλλων αισθητών αντικειμένων. Θα του ήταν επίσης ξένες και ακατανόητες, αν κάποτε η σημασία τους δεν του αποκαλυπτόταν κατά έναν τρόπο ολότελα ειδικό. Θάβλεπε τις πράξεις του ν' ακολουθούν τις αιτίες που επέρχονται με την κανονικότητα των φυσικών νόμων, όπως οι αλλαγές των άλλων αντικειμένων ακολουθούν αιτίες, παρορμήσεις, προφάσεις. (...) Η εσωτερική φύση αυτών των εκδηλώσεων και πράξεων του σώματός του θα του ήταν ακατανόητη: θα την ονόμαζε όπως θα του άρεσε, δύναμη, ιδιότητα ή χαρακτήρα, και δεν θάξερε τίποτε περισσότερο γι' αυτό. Αλλά δεν είναι έτσι. Πέρα από κει, το άτομο είναι ταυτόχρονα το υποκείμενο της γνώσης, και βρίσκει εκεί τη λέξη του αινίγματος: η λέξη αυτή είναι Βούληση. Αυτό, μόνον αυτό του δίνει το κλειδί της καθαρής φαινομενικής ύπαρξής του, του αποκαλύπτει τη σημασία, του δείχνει την εσωτερική δύναμη που κάνει την ύπαρξή του, τις πράξεις του, την κίνησή του. Το υποκείμενο της γνώσης, δια μέσου της ταυτότητας με το σώμα, γίνεται ένα άτομο. Από κει και πέρα το σώμα αυτό του δίδεται κατά δύο ολότελα διαφορετικούς τρόπους: απ' το ένα μέρος σαν παράσταση μέσα στη φαινομενική γνώση, σαν αντικείμενο ανάμεσα σ' άλλα αντικείμενα και σαν υποταγμένα στους νόμους του. Κι απ' το άλλο μέρος, ταυτόχρονα, σαν αυτή την άμεση αρχή, τη γνωστή στον καθένα, που προσδιορίζει η λέξη Βούληση". 130-131 § I,II

"Τα γνωστά μόνον αντικείμενα σαν παράσταση, απ' το άτομο, είναι, όπως το δικό μου σώμα, φαινόμενα βούλησης; Να το αρνηθεί κανείς, να η απάντηση του θεωρητικού εγωισμού, που θεωρεί όλα τα φαινόμενα, εκτός από το ίδιο του το άτομο, σαν φαντάσματα, όπως επίσης ο πρακτικός εγωισμός, που, στην εφαρμογή, δε βλέπει και δε μεταχειρίζεται σαν μια πραγματικότητα παρά μόνο το πρόσωπό του, και όλα τ' άλλα σαν φαντάσματα". 136 §III

"Αν θέλουμε ν' αποδώσουμε τη μεγαλύτερη πραγματικότητα στον κόσμο των σωμάτων, που βλέπουμε άμεσα, στην παράστασή μας, θα δώσουμε αυτή που έχει στα μάτια του καθένα, το δικό μας σώμα: γιατί είναι για όλο τον κόσμο ό,τι υπάρχει το περισσότερο πραγματικό. Αλλά αν αναλύσουμε την πραγ-

ματικότητα αυτού του σώματος κι αυτών των πράξεων, δε βρίσκουμε σ' αυτό, εκτός που είναι η παράστασή μας-, παρά τούτο: να μάθουμε ότι είναι η βούλησή μας. Από κει απορρέει όλη η πραγματικότητά του. Δε μπορούμε κατά συνέπεια, να βρούμε άλλη πραγματικότητα για να θέσουμε μέσα στον κόσμο των σωμάτων. Αν πρέπει να είναι κάτι περισσότερο απ' την παράστασή μας θα πρέπει να πούμε πως έξω απ' την παράσταση, δηλαδή μέσα του και απ' τη φύση του, πρέπει να είναι αυτό που βρίσκουμε άμεσα μέσα μας με το όνομα βούληση". 137,138 §III

"Εκτός απ' το σώμα μου δεν ξέρω παρά μόνο απ' τις όψεις των αντικειμένων, την παράσταση. Η εσωτερική φύση τους μένει για μένα ένα βαθύ μυστήριο ακόμα και όταν ξέρω όλες τις αιτίες που προσδιορίζουν τις αλλαγές τους". 162 §VIII

«Φαινόμενο» σημαίνει παράσταση, και τίποτε περισσότερο' και κάθε παράσταση, κάθε αντικείμενο είναι φαινόμενο. Το πράγμα καθεαυτό είναι μοναδικά η βούληση. Κάτ' απ' αυτό τον τίτλο, τούτη δεν είναι καθόλου παράσταση, διαφέρει απ' αυτήν TOTOGENERE. Η παράσταση, το αντικείμενο, είναι το φαινόμενο, η ορατότητα, η αντικειμενικότητα της βούλησης. Η βούληση είναι η εσωτερική ουσία, ο πυρήνας κάθε ιδιαίτερου πράγματος, όπως του συνόλου. Είναι αυτή που εκδηλώνεται μέσα στην τυφλή φυσική δύναμη, ξαναβρίσκεται στη λελογισμένη συμπεριφορά του ανθρώπου. Αν και τα δύο διαφέρουν τόσο βαθιά, είναι σε βαθμό και όχι σε φύση". 143 §V

"Η λέξη όμως βούληση προσδιορίζει αυτό που πρέπει να μας αποκαλύψει, σαν μια λέξη μαγική, την ουσία κάθε πράγματος μέσα στη φύση, και όχι ενός αγνώστου, ή το απροσδιόριστο συμπέρασμα ενός συλλογισμού. Είναι κάτι το άμεσα γνωστό, και γνωστό κατά τέτοιο τρόπο, που ξέρουμε και καταλαβαίνουμε καλύτερα, αυτό που είναι η βούληση". 145 §VI

"Η βούληση, σαν πράγμα καθεαυτό, είναι απόλυτα διαφορετική απ' το

φαινόμενο της και ανεξάρτητη απ' όλες τις φαινομενικές μορφές στις οποίες μπαίνει για να εκδηλωθεί, και που, κατά συνέπεια, δεν αφορούν παρά την αντικειμενικότητά της και της είναι ξένες σ' αυτή την ίδια". 146 §VII

"Είναι μεγάλο λάθος, αλλά λάθος πολύ διαδεδομένο, το να λέμε πως είναι τα πιο συχνά φαινόμενα, τα πιο γενικά και τα πιο απλά, που ξέρουμε καλύτερα. Στην πραγματικότητα, είναι τα φαινόμενα που είμαστε περισσότερο συνηθισμένοι να βλέπουμε και ν' αγνοούμε. Μια πέτρα που πέφτει είναι ένα γεγονός τόσο ανεξήγητο για μας όσο ένα ζώο που κινείται". 161 §VIII

"Αν λοιπόν αυτό το πράγμα καθεαυτό, όπως πιστεύω ότι το έχω επαρκώς αποδείξει, είναι η βούληση, είναι έξω απ' το χρόνο και το χώρο, σαν τέτοιο και χωρισμένο απ' το φαινόμενό του. Δεν γνωρίζει την πολλαπλότητά του, είναι κατά συνέπεια ένα (...) Εκδηλώνεται τόσο σε μια βελανιδιά όσο και σ' ένα εκατομμύριο βελανιδιές. Η πολλαπλότητά της μέσα στο χρόνο και στο χώρο δεν έχει καμιά έννοια σε σχέση προς αυτήν (...) Γι' αυτό μπορούμε να υποθέσουμε ότι εάν, ένα μόνον ον έστω και το πιο κατώτερο, εκμηδενιζόταν ολότελα, ολόκληρος ο κόσμος θα έπρεπε να εξαφανισθεί". 165 §IX

"Αλλά πρέπει να διακρίνουμε αν αυτή η ποικιλία των φαινομένων έχει την πηγή της στην ποικιλία των δυνάμεων, ή απλώς σ' εκείνη των περιστάσεων με τις οποίες εκδηλώνεται η δύναμη. Πρέπει επίσης να προσέξουμε και να πάρουμε για την εκδήλωση των διαφόρων δυνάμεων αυτό που δεν είναι παρά η εκδήλωση σε διαφορετικές περιστάσεις, μιας και της ίδιας δύναμης, και να πάρουμε επίσης για την εκδήλωση μιας και της ίδιας δύναμης δυνάμεις διαφορετικές. Εδώ είναι η άμεση περιοχή της κρίσης, και γι' αυτό λίγοι άνθρωποι είναι, στη φυσική, ικανοί να διευρύνουν τον ορίζοντα. Αλλά, για τα πειράματα, ο καθένας μπορεί ν' αυξήσει τον αριθμό. Η οκνηρία και η αμάθεια φέρνουν στο να προστρέχουν πολύ νωρίς σε δυνάμεις πρωτόγονες. Αυτό είναι που φαίνεται, με μια υπερβολή που μοιάζει με ειρωνεία, στις ουσίες και οντότητες της σχολαστικής ". 179 §XI

"Για να αναπληρώσουμε μία φυσική εξήγηση, δεν πρέπει να προστρέξουμε περισσότερο στην αντικειμενοποίηση της βούλησης ή στη δημιουργική δύναμη του Θεού. Η φυσική απαιτεί αιτίες, και η βούληση δεν είναι παρά μια αιτία... Εκείνο που είναι καθ' εαυτό βούληση εμφανίζεται σαν παράσταση, δηλαδή σαν φαινόμενο ". 179 §XI

Η βούληση γίνεται αντικείμενο σε διάφορους και σταθερούς βαθμούς που αντιστοιχούν στις ιδέες (με την Πλατωνική έννοια του όρου), δηλαδή στις αιώνιες μορφές των "ολοκληρωμένων" φαινομένων που υπάρχουν σαν πρότυπα έξω από χρόνο και χώρο. Με το χρόνο και το χώρο, η παγκόσμια βούληση εκδηλώνεται με δυνάμεις και οι ιδέες εμφανίζονται σαν ένα πλήθος από ξεχωριστά άτομα και με μεταβολές που καθορίζονται ευκαιριακά από τη δράση μεταξύ των φαινομένων. Οι δυνάμεις όμως που φανερώνουν τις ιδέες και μια αδιαίρετη βούληση, είναι πάντοτε οι ίδιες και δεν επηρεάζονται από τα φαινόμενα. Η ενότητα της βούλησης αποκαλύπτεται από τη συγγένεια και την αντιστοιχία που έχουν μεταξύ τους οι εκδηλώσεις της. Αλλά η ατελείωτη δημιουργία και η εξέλιξη των φαινομένων με τη μεσολάβηση μιας μόνο ύλης εμποδίζει την ειρηνική και ανεμπόδιστη συνύπαρξή τους.

"Όταν ανάμεσα στις εκδηλώσεις της βούλησης, που ανήκουν στους πιο χαμηλούς βαθμούς της αντικειμενοποίησής της, δηλαδή στον ανόργανο κόσμο, μερικές συγκρούονται μεταξύ τους, γιατί η κάθε μια προσπαθεί, -σύμφωνα με την αρχή της αιτιότητας-, να κυριεύει τη δοθείσα ύλη, βγαίνει απ' αυτή τη σύγκρουση το φαινόμενο μιας ανώτερης ιδέας που νικά όλες τις άλλες τις πιο ατελείς που υπήρχαν πριν, αλλά κατά τρόπο ν' αφήνει σ' αυτές να υπάρχει η φύση σαν υποταγμένη (...) Βλέπουμε, λόγου χάρη, στη στερεοποίηση των οστών, μια κατάσταση πρόδηλα ανάλογη με την κρυστάλλωση που κυριαρχούσε στην αρχή στον ασβέστη, αν και η οστεοποίηση δεν μπορεί ποτέ ν' αναχθεί σε μια κρυστάλλωση. (...) Η πιο τέλεια ιδέα που νικά στη μάχη αυτή πάνω στις κατώτερες ιδέες, αποκτά από εκεί ένα καινούριο χαρακτήρα, παίρ-

νοντας απ' τις ηττημένες ιδέες έναν ανάλογο βαθμό μιας ανώτερης δύναμης".
185,186 §XI

"Τέλος, εκεί όπου η βούληση έφτασε στον ανώτατο βαθμό αντικειμενοποίησης, η γνώση για την οποία τα ζώα είναι ικανά δεν αρκεί πια, -γνώση που οφείλουν στη νόηση, στην οποία οι αισθήσεις δίνουν τα δεδομένα τους, και που είναι κατά συνέπεια μια απλή εναισθήση, ολόκληρη στραμμένη προς το παρόν. Ο άνθρωπος, αυτό το πολύπλοκο πλάσμα, πολλαπλός στην όψη, πλαστικός, υπερβολικά γεμάτος από ανάγκες, και εκτεθειμένος σε αναρίθμητες βλάβες, έπρεπε, για να μπορεί ν' αντισταθεί, να είναι φωτισμένος από μια διπλή γνώση: στην απλή εναισθήση θα έπρεπε νάρθει να προστεθεί μια δύναμη ανώτερη απ' την εναισθητική γνώση, μια αντανάκλαση αυτής, με μια λέξη ο λόγος, η ιδιότητα να δημιουργεί αντιλήψεις*. Μ' αυτήν παρουσιάζεται η σκέψη, που αγκαλιάζει την όραση του μέλλοντος και του παρελθόντος, και, εν συνεχεία, τη σκέψη, την προφύλαξη, την ιδιότητα του προβλέπειν, του συμπεριφέρεσθαι ανεξάρτητα απ' το παρόν, τέλος η πλήρης και ολόκληρη συνείδηση των αποφάσεων της βούλησης, σαν τέτοιας. (...) Με την έλευση του λόγου, αυτή η ασφάλεια, αυτό το αλάθητο (που, στο άλλο άκρο, στην ανόργανη φύση, εμφανίζεται μ' ένα χαρακτήρα αυστηρής κανονικότητας) εξαφανίζεται σχεδόν ολοκληρωτικά. Το ένστικτο εξαφανίζεται ολότελα' η περίσκεψη δημιουργεί το δισταγμό και την αβεβαιότητα: το λάθος αποβαίνει δυνατό, και, σε πολλές περιπτώσεις, εμποδίζει την ολοκληρωτική αντικειμενοποίηση της βούλησης με πράξεις". 194 §XI

"Όλα τα μέρη της φύσης συναντιούνται, γιατί είναι μια μόνη βούληση που εκδηλώνεται σ' όλα αυτά και η συνέχεια του χρόνου είναι εντελώς ξένη απ' την αρχική της αντικειμενικότητα, απ' τη μόνη που είναι πλήρης, θέλω να πω στις Ιδέες. Σήμερα τα είδη δεν έχουν πια να γεννηθούν, αλλά μόνο να υπάρχουν, διαπιστώνουμε ακόμα εδώ και κει αυτή την πρόβλεψη της φύσης που εκτείνεται ως το μέλλον και που κάνει αφαίρεση του χρόνου. Είναι μια προσαρμογή αυτού που υπάρχει τώρα μ' εκείνο που πρόκειται νάρθει". 205 §XII

"Μελετήσαμε τη μεγάλη ποσότητα και την ποικιλία των φαινομένων μέσα στα οποία η βούληση αντικειμενοποιείται. Είδαμε επίσης την αιώνια και αμείλικτη πάλη τους. Ωστόσο, στη συνέχεια των σκέψεων που παρουσιάσαμε ως εδώ, διαπιστώσαμε ότι η ίδια η βούληση, σαν πράγμα καθεαυτό, δεν είναι καθόλου εμπειριπλεγμένη μέσα στην πολλαπλότητά τους και στην ποικιλία τους. Η ποικιλία των ιδεών (πλατωνικών), δηλαδή οι βαθμοί αντικειμενοποίησης, το πλήθος των ατόμων μέσα στα οποία καθεμιά απ' αυτές εκδηλώνεται, η πάλη των μορφών της ύλης, όλ' αυτά δεν αφορούν τη βούληση, και δεν είναι παρά ένας τρόπος, με τον οποίο αντικειμενοποιείται, και δεν έχει, κατά συνέπεια, παρά μια έμμεση σχέση μ' αυτήν". 195-6 § XII

"Η βούληση καθεαυτήν δεν έχει σκοπό, γιατί δεν έχει αιτία: η αρχή της αιτιότητας δεν ισχύει παρά μόνο για τα φαινόμενα". 207 §XIII

"Η αρμονία δεν εκτείνεται παρά μέσα στα όρια όπου ο αγώνας αυτός είναι απαραίτητος για την ύπαρξη και για τη συντήρηση του κόσμου και των πλασμάτων, που, χωρίς την αρμονία, θα είχαν ήδη χαθεί από καιρό. Να γιατί αυτή η αρμονία, περιορίζεται στην εξασφάλιση της διατήρησης και των γενικών συνθηκών της ύπαρξης στο είδος, όχι στο άτομο. Αν λοιπόν, χάρη στην αρμονία και στην προσαρμογή, τα είδη μέσα στον οργανικό κόσμο, οι γενικές δυνάμεις της φύσης μέσα στον ανόργανο κόσμο, συνυπάρχουν με τα άλλα και μάλιστα βοηθούνται, αντίθετα η εσωτερική πάλη της βούλησης που αντικειμενοποιείται σ' όλες αυτές τις ιδέες, εκφράζεται στον πόλεμο μέχρι θανάτου, -πόλεμο χωρίς ανακωχή-, που κάνουν τ' άτομα αυτών των ειδών και στην αιώνια και αμοιβαία σύγκρουση των φαινομένων των φυσικών δυνάμεων. Έχουμε άλλωστε δείξει το σημείο αυτό. Το θέατρο και το κατάθεμα αυτού του αγώνα, είναι η ύλη της οποίας διαφιλονικούν την κατάκτηση' είναι ο χρόνος και ο χώρος, που, ενωμένοι μέσα στη μορφή και στην αιτιότητα, συνιστούν αυτή την ύλη". 206,207 §XII

"Για να το κόψουμε μια και καλή, αρκεί αυτή η παρατήρηση, ότι το παρελθόν, κατά τη στιγμή που μιλάω, αποτελεί ήδη μια ολόκληρη αιωνιότητα, έναν άπειρον διαρρέυσαντα χρόνο, όπου κάθε τι που μπορεί και οφείλει να υπάρξει θα έπρεπε να έχει ήδη βρει θέση". 347 §I

"Η θρέψη δεν είναι παρά μια βραδεία γέννηση, η γέννηση που μια θρέψη υψωμένη σε μια ανώτερη δύναμη, και η ηδονή που τη συνοδεύει, μια έξαρση της ευημερίας που προξενεί η ζωή. Απ' το άλλο μέρος, οι εκκρίσεις, οι απώλειες ουσίας που γίνονται με την αναπνοή κλπ., δεν είναι παρά ένα υποκοριστικό του θανάτου, συσχετικό της γέννησης. (...) δεν βρίσκουμε μικρότερη την ανοησία, να ευχόμαστε την αιωνιότητα της ατονικής ύπαρξής μας, ενώ πρέπει να συνεχίζεται από άλλα άτομα... δεν μας φαίνεται λιγότερο παράλογο να ταριχεύουμε τα πτώματα απ' ότι θα ήταν να διατηρούμε τα καθημερινά κατάλοιπα του σώματός μας". 352 §II

"η ανθρώπινη ωραιότητα ξεπερνά κάθε άλλη...". 266 §XII

"θα ήμασταν τρελοί αν υπολογίζαμε στα συστήματά μας της ηθικής για να κάνουμε ανθρώπους ενάρετους και ευγενείς, άγιους: όχι λιγότερο τρελοί να υπολογίζουμε στην αισθητική για να δημιουργήσουμε ποιητές, γλύπτες και μουσικούς". 344 §I

"όταν πεθαίνει ένα άτομο, η φύση στο σύνολό της, δεν είναι πιο άρρωστη". 350 §II

"δεν βρίσκουμε μικρότερη την ανοησία, να ευχόμαστε την αιωνιότητα της ατονικής ύπαρξής μας, ενώ πρέπει να συνεχίζεται από άλλα άτομα... δεν μας φαίνεται λιγότερο παράλογο να ταριχεύουμε τα πτώματα... ». 352

"Διατηρούμε τη ζωή μας, παίρνοντας ενδιαφέρον γι' αυτήν, φροντίζοντάς την, όσο μπορεί να διαρκέσει: όταν φουσούμε μια σαπουνόφουσκα, βάζουμε σ' αυτό όλο το χρόνο και τις αναγκαίες φροντίδες' ωστόσο θα σκάσει, το ξέρουμε καλά". 397 §V

"Ανάμεσα στις επιθυμίες και στις πραγματοποιήσεις τους κυλάει όλη η ανθρώπινη ζωή. Η επιθυμία, απ' τη φύση της, είναι πόνος' η ικανοποίηση γεννά πολύ γρήγορα τον κορεσμό: ο σκοπός ήταν χιμαιρικός: η κατάκτησή της αφαιρεί το θέλημα της' η επιθυμία αναγεννιέται κάτω από μια καινούρια μορφή και μαζί μ' αυτή η ανάγκη". 400 §V

"Οι αδιάκοπες προσπάθειες του ανθρώπου, για να διώξει τον πόνο, δεν καταλήγουν παρά μόνο στο να τον κάνει ν' αλλάζει όψη. Στην αρχή είναι στέριση, ανάγκη, φροντίδα για τη διατήρηση της ζωής. Κατορθώνετε (σκληρή προσπάθεια!) να διώξετε τον πόνο κάτω απ' αυτή τη μορφή, ξανάρχεται κάτω από χίλιες άλλες όψεις, αλλάζοντας με την ηλικία και τις περιστάσεις: γίνεται σαρκική επιθυμία, σφοδρός έρωτας, ζήλια, μίσος, ανησυχία, φιλοδοξία, φιλαργυρία, αρρώστια, και τόσα άλλα κακά, τόσα άλλα!" 401 §V

"Μάταια σκαρώνει θεούς (ο άνθρωπος), για να τους παρακαλεί να του δώσουν αγαθά που μόνον η ενέργεια της βούλησής του μπορεί να του τα προμηθέψει". 415

"Μας είναι αδύνατο να μη θεωρήσουμε κάθε πόνο, τόσο αυτόν που δοκιμάζουμε βαθιά, όσο κι εκείνον που μας είναι ξένος, σαν μια πορεία προς την αρετή και την αγιότητα' αντίθετα τις απολαύσεις και τις κοσμικές ηδονές, σαν ικανές να μας εκτρέψουν απ' αυτόν". 508

Μερικά αποσπάσματα από το βιβλίο

Συγγραφείς και Ύφος (Πάρεργα και Παραλειπόμενα)

(Ακολουθεί αμέσως ένα απόσπασμα από τον πρόλογο του μεταφραστή¹ των εκδόσεων Γ. Φέξη του 1911 με απόδοση στη δημοτική γλώσσα από τις εκδόσεις Αναγνωστίδη)

Ο Σοπερχάουερ σε ηλικία τριάντα χρόνων, το 1819 δημοσίευσε το σύγγραμμά του: «Ο Κόσμος σαν βούληση και σαν παράσταση». Αυτό το μεγάλο έργο, γεννήθηκε σαν κάτι νεκρό. Εκτός από τις έννοιες του βιβλίου οι οποίες απ' τη φύση τους δεν μπορούσαν παρά να ζαφνιάσουν το κοινόν της εποχής εκείνης, το άθλιο χαρτί και το ανοικονόμητο σχήμα του βιβλίου, σ' ένα τόμο από 742 σελίδες, συντελέσανε στην αποτυχία του ακόμα ανάμεσα και στους ίδιους τους Γερμανούς. Μονάχα ο Γκαίτε, ο οποίος ενδιαφερόταν για όλες τις νέες εκδόσεις, που έκρινε ευνοϊκά το θέμα του έργου, ήταν και ο μόνος αναγνώστης που το διάβασε προσεκτικά. (...)

Η δεύτερη έκδοση του έργου "Ο Κόσμος σαν βούληση και σαν παράσταση" εμφανίσθηκε σε δύο τόμους τον Μάρτη του 1844, αλλά το έργο εξακολούθησε να παραμένει άγνωστο για το πολύ κοινόν και γενικά και η δεύτερη έκδοση, επηυξημένη στο διπλάσιο σε όγκο και πολύ ανώτερη της προηγούμενης, δεν είχε μεγαλύτερη επιτυχία.

Ύστερα απ' τη σχεδόν τέλεια αποτυχία και της δεύτερης έκδοσης αυτού του έργου, που με τόσο ζήλο εργάσθηκε, κάθε άλλος εκτός απ' αυτόν, θα είχε ίσως απελπιστεί για πάντα, αν όχι να γράφει για τον εαυτό του, τουλάχιστον ν' απευθύνεται στο κοινόν με τη μεσολάβηση του εκδότη. Συνέχισε την εργασία του και ο καρπός της καινούργιας μελέτης του ήταν τα "Πάρεργα και Παραλειπόμενα", μια συλλογή από ανάλεκτα, που συνδέονται μεταξύ τους από μια οργανική σειρά, στο γενικό σύστημα του φιλοσόφου. Το έργο αυτό απευθύνεται σ' ένα ευρύτερο κοινό, αλλά δεν αποτελεί ένα λαϊκό έργο, με την ακριβή

¹ Απόδοση στη δημοτική γλώσσα Κ. Μετρινού

έννοια της λέξης, όπως πιθανόν να το φαντάζονται όσοι δεν το διάβασαν.

Αυτό το έργο έκανε για τον συγγραφέα ό,τι δεν μπόρεσαν να κάνουν όλα τα άλλα του έργα και του άνοιξαν τις Πύλες της δόξας. Έτσι ο φιλόσοφος πέρασε σχεδόν χωρίς να μετακινηθεί απ' το σκοτάδι στο πλήρες φως. Ο Σοπεγχάουερ ήταν τότε 63 χρονών.

AUGUSTE DIEDRICH 1905 / ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΖΑΡΚΟΥ

Αποσπάσματα

"Το δυσκολονόητο συγγενεύει πολύ με τον βαρύ στην σκέψη και περικλείει πάντα με τη μεγαλύτερη πιθανότητα πιο πολύ μυστικισμό παρά βαθύτητα σκέψης" 45

"Το να καταφεύγει κανείς σε πολλές λέξεις για να εκφράσει λίγες ιδέες, είναι πάντα το αλάθευτο δείγμα της μετριότητας. Τα έξοχα πνεύματα, αντίθετα, περικλείουν πολλές ιδέες μέσα σε λίγες λέξεις" 46

"Η ανθρώπινη λέξη είναι η διαρκέστερη ύλη" 71

"Για να διαβάσει κανείς το καλό, υπάρχει ένας όρος, κι αυτός είναι το να μη διαβάξει το κακό. Γιατί η ζωή είναι μικρή και ο χρόνος καθώς και οι δυνάμεις πολύ περιορισμένες" 96

"Το να ζητεί κανείς να συγκρατήσει το κάθε τι που διάβασε είναι σαν να ζητεί να διατηρήσει μέσα του όλα όσα έφαγε" 103

"Μπροστά σ' αυτή την σπουδαία παιδεία εκείνων που θεωρούν τον εαυτό

τους σοφό, λέγω καμιά φορά στον εαυτό μου: "ω! πόσο λίγο θα πρέπει να σκέφθηκαν, αφού μπόρεσαν να διαβάσουν τόσα πολλά" 108

"Γιατί μόνο εκείνος μπορεί να είναι άξιος να λέγεται μεγαλοευφυής, που παίρνει το μεγάλο, το ουσιαστικό και το γενικό σαν θέμα στις εγασίες του, και όχι αυτός που περνάει την ζωή του στο να ερμηνεύει μια ειδική σχέση που έχουν τα πράγματα μεταξύ τους" 117

"Όταν η αλήθεια μιλάει με το στόμα των πραγμάτων, δεν χρειάζεται να της δανείσουν τη βοήθεια των λέξεων" 156

"Η αλήθεια η οποία μαθαίνεται απλώς, κυλά πάνω μας σαν μέλος τεχνητό, σαν ψεύτικο δόντι, σαν κερένια μύτη, ή το πολύ σαν πλαστική μύτη από ξένη σάρκα. Αλλά η αλήθεια που κατέκτησε το ίδιο το δικό μας σκέπτεσθαι είναι ίδια μ' ένα φυσικό μέρος και αυτή μόνο μας ανήκει πραγματικά" 163

"Πολλά βιβλία χρησιμεύουν μόνο στο να υποδείξουν πόσοι πολλοί σφαλεροί δρόμοι υπάρχουν, και πόσο μπορεί θαυμάσια να παραπλανηθεί κανείς αν τους ακολουθήσει" 161

"Το να διαβάζει κανείς είναι σαν να σκέπτεται με την διάνοια των άλλων αντί της δικής του" 163

"Όχι πιο πολύ απ' το διάβασμα, η απλή πείρα δεν μπορεί ν' αναπληρώσει την σκέψη. Η καθαρή εμπειρία είναι σε σχέση μ' αυτήν, ό,τι είναι η τροφή για την πέψη και την αφομοίωση. Όταν ισχυρίζονται ότι μόνο απ' αυτήν και απ' τις ανακαλύψεις της προόδευσε η ανθρώπινη γνώση, είναι σάμπως το στόμα να καυχιέται ότι μπορεί να συγκρατήσει αυτό μόνο του την ύπαρξη του σώματος". 167

"Αν κανείς σκεφτεί πόσο μεγάλο και σπουδαίο είναι το πρόβλημα της ύπαρξης, της ακαθόριστης, της γεμάτης φροντίδες, της δραπέτιδας, της όμοιας με όνειρο, ένα πρόβλημα τόσο μεγάλο και τόσο σπουδαίο, ώστε αμέσως μόλις λάβει κανείς συνείδηση αυτού, όλα τα άλλα προβλήματα επισκιάζονται και χάνονται. Και όταν βεβαιώσει κανείς ότι όλα τα ανθρώπινα όντα, εκτός από μερικές σπάνιες εξαιρέσεις, αντί να έχουν γι' αυτό μια ακριβή έννοια, ούτε καν προσέχουν στην ύπαρξή τους, αλλά φροντίζουν για κάθε τι άλλο έξω απ' αυτή..." 170

Μερικά αποσπάσματα από άλλες εκδόσεις

"Τα υλιστικά ή τα σκεπτικιστικά συστήματα, έτσι στερημένα που είναι απ' το δόλωμα της αθανασίας, δε θ' ασκήσουν ποτέ μια επίδραση γενική και σταθερή" (168, Γκοβόστη, Σκέψεις και αποσπάσματα)

"Η ανθρωπότητα μπορεί να συγκριθεί μ' ένα κοπάδι, που παίζει ήσυχο στο λιβάδι, ενώ ο χασάπης διαλέγει με το μάτι μέσα απ' το κοπάδι τα ζωντανά που θα σφάζει. Τις μέρες της ευτυχίας μας, εμείς ούτε υποπτευόμαστε καν ποια συμφορά κείνη την ίδια ώρα μας ετοιμάζει η τύχη – αρρώστεια, καταδίωξη, καταστροφή, ακρωτηριασμό, τύφλωση, τρέλλα, θάνατο, ή ό,τι άλλο" (20, Γκοβόστη, Σκέψεις και αποσπάσματα)

"Αν η ζωή μας ήταν απεριόριστη και κυλούσε αμέριμνη δίχως οδύνες, κανένας άνθρωπος δε θάβαζε στο νου του ποτέ να προβάλει στον εαυτό του το ερώτημα: γιατί υπάρχει ο κόσμος και μάλιστα είναι όπως είναι. Όλα θα του ήταν αυτονόητα" (167, Γκοβόστη, Σκέψεις και αποσπάσματα)